

تبیین مؤلفه‌های منظر بوم گرا مبتنی بر الگوهای ادراک محیط (نمونه موردی: بندر کنگ)

محیا رنجبران

دانشجوی دکتری، گروه معماری، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران

جمال الدین مهدی نژاد درزی^۱

گروه معماری، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران

دانشیار، گروه معماری، دانشکده تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران

باقر کریمی

استادیار، گروه معماری، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران

محمود جمهیری

استادیار، گروه معماری، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۱/۲۰

چکیده

در پی صنعتی شدن شهرها و ظهور معماری مدرن، الگوی ساخت بناها از معماری بومی فاصله گرفته که این خود دچار معضلاتی از جمله: دور شدن از طبیعت، افزایش مصرف انرژی، دور شدن از فرهنگ آن منطقه، ایجاد منظر ناشناخته و در تضاد با محیط اطراف و از بین رفتن هویت بومی و معماری خود جوش آن شده است. لذا در این مقاله سعی به بررسی معیارهای مهم در معماری بوم گرا برای شناخت محیط و ادراک آن شده است که بتواند میزان حس تعلق به مکان را افزایش دهد. هدف از ارائه این پژوهش تعامل انسان و طبیعت با توجه به منطقه و بوم و همچنین شناخت و تقویت ادراک محیط و منظر با بهره‌گیری از معماری بوم گرا می‌باشد و آن چه ضرورت انجام این پژوهش را شامل می‌شود؛ انفصال کنونی انسان از طبیعت و شناخت و ادراک محیط اطراف و همچنین ضرورت شناخت اقلیم و معیارهای مهم دیگر و طراحی متناسب با آن می‌باشد به گونه‌ای که بتواند معماری پایداری را به ارمغان آورد و بتوان به شناخت فضا و حس مکان پیوند و همبستگی ایجاد کرد به گونه‌ای که بتوانیم عملکرد و الگوی رفتاری متناسبی را در آن محیط داشته باشیم. روش تحقیق در این پژوهش، بر اساس رویکردی توصیفی و تحلیلی «که از ابزارهای گردآوری اطلاعات، مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی و شهود بصری با تحلیل استدلال منطقی به بررسی آن پرداخته شده است. در این پژوهش، در نهایت به الگویی می‌رسیم که در آن فرهنگ و فن‌آوری (از عوامل انسانی) طبیعت و اقلیم (از عوامل محیطی) از موارد مهم در شناخت و ادراک محیط محسوب می‌شود که ارتباط منسجمی را در بر گرفته و کاملاً در برگیرنده چگونگی رفتار انسان در آن محیط می‌باشد. همچنین با بررسی مورد مطالعاتی (بندر کنگ) با شاخصه‌های ادراک بوم‌گرا و عناصر آن‌ها، به تحلیلی از الگوی اثرگذار در ادراک منظر بومی بندر کنگ می‌رسیم.

واژگان کلیدی: ادراک، بوم‌گرا، محیط، منظر، بندر کنگ.

^۱ (نویسنده مسئول): mahdinejad@yahoo.com

مقدمه

آگاهی از محیط و همساز ساختن آن با مکان زندگی (سازگاری معماری با محیط)، در گذشته از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است که آرامش و آسایش را برای مردم به همراه داشت و امروزه با توسعه صنعت و مدرنیته شدن معماری، وابستگی به فن‌آوری سبب ناسازگاری کالبد معماری با بوم و عدم تأمین آرامش و آسایش و حس تعلق به مکان شده است؛ و چند دهه است که دانشمندان و طراحان و برنامه ریزان به ارزش‌های محیط‌زیست و منظرهای گوناگون از جمله علوم محیطی و بوم‌گرایی می‌پردازند که از مهم‌ترین اصول و مفاهیم پایداری و الگوهای زیست‌بوم می‌باشند. هماهنگی معماری با زمینه و بستر طبیعی باید با معیارهای اقلیمی به گونه‌ای کار کند که بتواند احساس آسایش محیطی را برآورده کند. لذا قبل از هر چیز شناخت موقعیت جغرافیایی و اقلیم از ضروری‌ترین مسائل برای ادراک آن محیط می‌باشد که در پی آن طراحی متناسب با شناخت آن بستر باید صورت گیرد. آن چه ضرورت این تحقیق را تأکید می‌نماید انفصال کنونی انسان، طبیعت و محیط انسان‌ساخت می‌باشد. سنت‌گرایی، توجه و احترام به طبیعت از جمله ویژگی‌هایی بوده است که در گذشته تعامل مناسب معماری و محیط طبیعی را میسر می‌ساخته است. این امر در دوران مدرن دچار چالش گردیده و با دگرگون شدن رابطه انسان و طبیعت، رابطه معماری و طبیعت نیز استحاله یافته و دگرگون گشته است؛ و در معماری امروزه ما کمتر به شاخصه‌های اقلیم و پایداری انرژی توجه دارد. در نتیجه محیط پیرامون ناملموس بوده و دارای هویت خاصی نمی‌باشد. بسیاری از نمودهای معماری امروز نیز فارغ از شرایط محیطی و عنایت به ایجاد رابطه شایسته معماری و محیط طبیعی طراحی می‌گردند در واقع هنر در مرتبه‌ای جدای از مقوله اثر معماری تنها پس از ساخت بنا توسط کسانی که عنوان هنرمند را یدک می‌کشند، به کار گرفته می‌شود. این روند طراحی با روند صنعتی شدن در ساختمان‌سازی رخ داده است؛ که به نظر می‌رسد به مقوله‌هایی از جمله فرهنگ و اقلیم و مسائل دیگر کمتر در ساخت بناها توجه شده است.

اصطلاح دانش بومی که برای اولین بار توسط «وارن» و «کشمین» مطرح گردید (Bouzar Jomhari, 2003). ریشه در تجربیات قرن‌های گذشته دارد و تا وقتی که جامعه پابرجاست، به عنوان پایه‌ی فرهنگی و فنی آن به تکامل خود ادامه می‌دهد و مورد اعتقاد مردم بوده، آن را در طول زمان در جامعه‌ی خود توسعه و بهبود بخشیده (penny, 2001) و با فرهنگ محلی و محیط‌زیست خودسازگار نموده‌اند، لذا توانسته پویایی و کارایی لازم را کسب نموده است ولی غالباً به صورت شفاهی و سینه به سینه از نسلی به نسل بعد منتقل می‌شود (An Trapp, 1999). پاول الیور از نخستین پژوهشگرانی است که در رابطه با تعریف معماری بومی، بررسی رویکردهای وابسته به آن، تبیین گونه‌های معماری و مشابه آن‌ها فعالیت بسیار نموده است. واژه vernacular نیز توسط الیور از حوزه زبان‌شناسی وام گرفته شده است (Nor Mohammadi, 1388: 16). حدود نیم قرن است که معماری بومی (از سال ۱۹۶۵ که از سوی برنارد رودوفسکی و به مدد عکس‌هایی که از تمام نقاط دنیا تهیه شده بود و در نمایشگاه «معماری بدون معمار» ارائه گردید)، به عنوان بخشی از مباحث نظری و جزئی از تحقیقات تجربی معماری مطرح است (Bani Massoud, 2007: 120). اما پیش از آن نیز نظریه‌ها و آرا فلاسفه و معماران و هنرمندان گرایش به منشأ و مبدأ زندگی انسانی و بازگشت به ریشه‌ها و اصالت تاریخی مورد توجه بوده است. به عنوان مثال ساختارگرایان در حوزه معماری به دنبال دستیابی به فرم‌های بنیادین، اشکال و ساختارهایی برآمدند که طبیعت و تمام تاریخ معماری را شکل داده باشد (Ansari, 2004: 51). تحلیل‌ها در خصوص معماری بومی نشان می‌دهد عناوینی نظیر هویت، سنت و ساختار از مهم‌ترین عوامل مطرح شده در حوزه مباحث مرتبط با معماری بومی و بهره‌گیری از آن در معماری معاصر است (Shahbazi and Torabi, 2014: 35). در این پژوهش ابتدا تعاریف اصلی از مبحث بوم، محیط و ادراک بر مبنای مطالعات صورت گرفته، بیان شده و سپس بر اساس روش کیفی و استدلال منطقی به چارچوب و نظریه‌ی کلی رابطه منظر بومی و ادراک می‌رسیم؛ و سپس بر اساس روش‌های توصیفی —

تطبیقی و بر مبنای یافته‌های مطالعات میدانی و پژوهش‌های پیوسته دانشگاهی که به ما این امکان را می‌دهد که با موضوع تعامل داشته و برای گردآوری، تحلیل و تفسیر داده‌ها از روش‌های انعطاف‌پذیری استفاده کرده و پدیده‌های مورد مطالعه را از دیدگاهی جامع مورد ملاحظه قرار دهیم؛ ساختار ویژه‌ی ادراک منظر در منطقه مورد مطالعه (بندر تاریخی کنگ) را مورد بررسی و تحلیل قرار دهیم.

رویکرد نظری

بوم‌شناسی به مطالعه رابطه میان صور زندگی با محیط طبیعی می‌پردازد. بدین نحو، بوم‌شناس تاثیر انسان را بر محیط‌زیست و نیز تاثیر محیط‌زیست را بر انسان بررسی می‌کند. از آن جا که علم بوم‌شناسی مرتبط با مسائل اصلی محیطی و اجتماعی از قبیل آلودگی هوا، ازدیاد جمعیت، تهی شدن منابع طبیعی، نابودی حیات وحش و فرسایش خاک است، وظیفه اصلی بوم‌شناسان، آگاه سازی افراد نسبت به این منابع و اطلاع رسانی آن بر مسئولان ذیربط است. (Coen, 2009: 83). اکنون رابطه بی واسطه بین طبیعت و انسان‌ها و همچنین چگونگی کاربرد آنها در طرح‌هایمان را بررسی خواهیم نمود. تحول و گذار از معماری بومی به معماری معاصر با عنوان معماری برون‌یاب (برون‌گرایی) شناخته شده است. معماری بومی منعکس‌کننده نوع انسان‌ها و روابط بین آن‌هاست (Sanozian, 2010: 68) بوم‌شناسی به طور کلی مطالعه و بررسی روابط متقابل موجودات زنده و محیطی که شامل سایر موجودات زنده است، قلمداد شده است. منافع خاص معماری منظر فقط متوجه قسمتی از این امر مهم و مختصر است. بهتر است مطالعه مذکور را مطالعه فرایندهای فیزیکی و زیستی تعریف کنیم که به صورت پویا و تعاملی، پذیرای قوانین هستند و عوامل محدودکننده‌ی دارند و قید و بندها و موقعیت‌های مناسب و معینی را که در برنامه ریزی و طراحی کاربردهای انسانی لحاظ شده اند، نشان می‌دهند (Swafield, 2016: 52). تعاریف گوناگونی پیرامون بوم و بوم‌شناسی و معماری بومی در جدول ۱ آورده شده است. معماری بومی مبتنی بر پایداری است و این نوع معماری هرگز به دستاوردهای طبیعت آسیب نرساند (Williams, 2007, 14) و با استفاده از مواد و دانش محلی، معمولاً بدون نظارت بر معماران حرفه‌ای، مشخص می‌شود. ساختمان‌های بومی معمولاً ساده و عملی هستند، مثلاً خانه‌های مسکونی یا ساخته شده برای مقاصد دیگر. (Fewins, 2019) که در تاریخ سنتی طراحی نادیده گرفته می‌شود. این یک سبک خاص نیست، بنابراین نمی‌توان آن را به یک سری از الگوی هضم ساده، مواد یا عناصر تقسیم کرد (Gruen, 2017).

جدول ۱: مفاهیم بوم

سال	مؤلف	تعاریف	واژگان
2012	bell	بستر تعامل میان موجودات زنده با محیط غیر زنده پیرامون خود است	بوم سامانه
2012	bell	دانشی است که درک چگونگی تعامل را امکان‌پذیر می‌سازد	بوم
1999	Makhzoumi-Pungetti	علمی نوین و مبنای درک فرایندها و رابطه میان الگوهای طبیعی است	شناسی
1999	Makhzoumi-Pungetti	بررسی تعامل میان انسان با محیط طبیعی و ساخته شده پیرامون خود، تعریف می‌کنند؛ فرم، عملکرد و تکوین منظر از موضوعات کلیدی آن است و رویکردی منحصر به فرد در قبال زیبایی‌شناسی دارد	بوم شناسی منظر
2002	Botequilha- Ahern	شاخه‌ای از بوم‌شناسی است که در اروپا در دهه ۱۹۶۰ ظهور یافت و به مطالعه الگوی مولفه‌های منظر می‌پردازد	
2003	Oliver	معماری بومی به طور خاص، به آنچه که از سرشت و طبیعت انسان و محیط برآمده است و توسط خود مردم برپا می‌شود نسبت داده شده است. معماری بومی، معماری مردم و معماری توسط مردم است نه برای مردم	معماری بومی

2005	Mallgrave	معماری بومی نوعی معماری اجتماعی با اصول نهفته در ناخود آگاه فرهنگی جامعه است و به همین دلیل نیز در سیر تکاملی معماری تا پیش از دوران جدایی مفهومی تئوری از کار عملی که مالگریو آن را به پاسکال و قرن ۱۷ ارجاع می‌دهد.
1893	Mohd	معماری بومی از محیط اطراف خود جدا نیست و شرایط مکان مورد طراحی، محیط، مصالح بومی و سنت های ساخت را در طراحی همواره مورد توجه قرار می‌دهد.
1994	Register	بوم شهر زیستگاه آتی انسان‌ها که در آن فرآیند های اجتماعی با نگاهی بوم شناسانه و با مناسب ترین روش با یکدیگر هماهنگ شده است.

Source: Research Findings, 2020

در معماری بومی، بازگرداندن اصالت به فضا، یعنی ظاهر کردن آن موجودیت ماورایی انباشته در محیط (Arnheim, 2003: 32) عظمتی که فضای بومی برای انسان بومی تداعی می‌کند و عظمت خود را از پیوند شناختی با گردش کیهان می‌یابد و نه مقیاس ادراکی از فرم معماری. (cacciary, 1993) انسان بومی، در روند طبیعی که از محیط ادراک می‌کند و نه در تقابل با آن و در نوعی هارمونی با آهنگ طبیعت به بستن فضا روی می‌آورد. (Benjamin, 2005). معماری بومی با استفاده از مواد و دانش محلی، معمولا بدون نظارت بر معماران حرفه ای، مشخص می‌شود. ساختمان‌های بومی معمولا ساده و عملی هستند، مثلا خانه های مسکونی یا ساخته شده برای مقاصد دیگر. (Fewins, 2019) که در تاریخ سنتی طراحی نادیده گرفته می‌شود. این یک سبک خاص نیست، بنابراین نمی‌توان آن را به یک سری از الگوی هضم ساده، مواد یا عناصر تقسیم کرد. (Gruen, 2017). پایداری مفهومی است که با مبحث معماری بومی در ارتباط است و موجب هویت بخشی و استمرار آن در حفظ آسایش محیطی و ارزش آن در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود. معماری بومی مبتنی بر پایداری است و این نوع معماری هرگز به دستاوردهای طبیعت آسیب نرساند. در واقع پایداری، کیفیت فضای معماری و مکان زیستی را در قالب گفتمان محیط برقرار می‌سازد به گونه‌ای که عناصری همچون: هویت، مفهوم و زیباشناسی را به کمال می‌رسانند و معماری بومی را در جنبه های گوناگون مورد بازبینی قرار می‌دهد.

روان شناسی اکولوژیک (بوم شناختی)

روان شناسی اکولوژیک مهم‌ترین تاثیرات را بر تحولات علوم رفتاری و نیز در رشته طراحی داشته است (Lang, 1987: 127). مفهوم «اکولوژی» در علم بیولوژی شکل گرفته و گسترش یافته و ایده آن این است که ارگانیسم (موجود زنده) به طور پیوسته در تعامل با محیط پیرامون خود است. دانش اکولوژی به مطالعه ی رابطه ی میان ارگانیسم زنده با ارگانیسم های دیگر و با محیط طبیعی شان می‌پردازد (Golrokh, 2011: 6). اکوسیستم انسانی دارای نظم بوم شناختی است که تمامی قلمروی مادی، احساسی و فرهنگی بشریت را بر مبنای شرایط انسانی در بر می‌گیرد. چنین منازری دارای فرم‌های ژرفی هستند؛ زیرا در زیر پوشش های سطحی و با رفتن به عمق، به مواد اساسی زیر این پوشش می‌رسیم (Swafeld, 2016: 254).

مفهوم ادراک

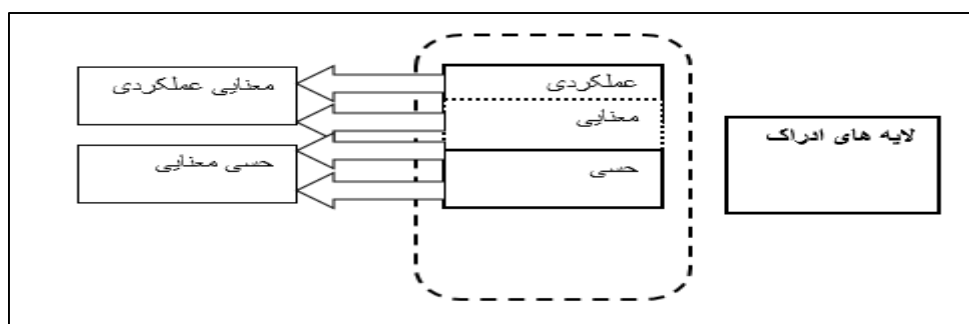
ادراک، دارای ابعاد و معانی وسیعی است. در روان شناسی، ادراک به معنای فرآیند ذهنی یا روانی است که گزینش و سازماندهی اطلاعات حسی و نهایتا معنی بخشی به آن‌ها را به گونه‌ای فعال بر عهده دارد. در این فرآیند، تجارب حسی، مفاهیم و تصورات ناشی از آن، انگیزه فرد و موقعیتی دخالت دارند که در آن ادراک صورت می‌گیرد (Irvani and Khodapnahi, 1992: 25). ادراک فرایند کسب اطلاعات از محیط اطراف انسان است. این فرایند فعال و هدفمند است. ادراک نقطه ای است که شناخت و واقعیت به هم می‌رسند. (Neisser, 1977). ادراک حسی به عنوان فرآیندی است که از واقعیت محرک های فیزیکی و شیمیایی محیط آغاز می‌شود و با چگونگی واکنش انسان و تحلیل و تفسیر روانی خاتمه پیدا می‌کند که موجب سازگاری آن با محیط زندگی می‌شود (Barati and Soleimani Nejad, 2011: 19). در حقیقت «ادراک محیطی» از تعامل «ادراک حسی» و «شناخت» که در

ذهن انسان تجربه شده اند حادث می شوند. در این فرآیند نقش محیط به عنوان عاملی اساسی در رشد، توسعه و در نهایت در یادگیری مورد توجه قرار می‌گیرد (Motlabi, 2001: 55) و به گفته ورنون، ادراک تحت تاثیر علایق و تمایلات انسان نیز هست.

نظریه‌ی اکولوژیک ادراک (الگوی بوم شناختی گیسون)

گیسون در بیان نظریه‌های اکولوژیک (بوم شناختی) ادراک، بر واقعیات محیطی تاکید دارد و بیان می‌کند که اطلاعات حسی محیط ثبت دقیقی از دنیای واقعی را برای ما فراهم می‌کند. حواس انطباق تکامل یافته با محیط هستند و ویژگی‌های مهم محیطی مثل جاذبه‌های زمین، تغییر روز و شب و... در سرتاسر تاریخ تکامل انسان و محیط ثابت بوده اند. بر این اساس نظریه‌ی اکولوژیک ادراک که رویکردی پیشرو است، به جای تاکید کردن بر حواس انسان به عنوان کانال‌های حسی، آن را با نگاهی ادراکی در نظر می‌گیرد در واقع می‌توان گفت که از این جهت، این رویکرد با مفهوم هم شکلی در نظریه‌ی گشتالت و اهمیت نقش تجربه در ادراک که در نظریه کنش متقابل مطرح شده است متناقض است. در واقع نظریه‌ی اکولوژیک ادراک بر این تاکید می‌کند که ادراک چند کیفیتی است، جهان مشمول است و منابع ادراک می‌توانند اطلاعات محیط را به طور مستقیم و بدون بازسازی ذهن به صورت داده‌های حسی بی‌معنا انتقال دهند. به بیانی دیگر «رویکرد اکولوژیک ادراک فرض می‌کند که تمام استفاده‌های بالقوه معانی احتمالی یک شیء به طور مستقیم در شعاع دیدگانی و یا در ساختار اطلاعات غیربصری و قابل دریافت توسط نظام‌های دیگر ادراکی قابل درک هستند. فرد باید بداند و در بیشتر موارد می‌آموزد که به دنبال چه چیز باشد، ادراک معنا مبتنی بر طرح‌واره‌های ذهنی است.» (Lang, 1987: 108) در روان‌شناسی محیط بر مرتبط و در هم تنیده بودن ادراک، شناخت و شرایط محیطی تاکید می‌شود و این پیوستگی به ویژه هنگامی آشکار می‌شود که ادراک اشیاء را از ادراک محیط تفکیک کنیم. (Mortazavi, 2001: 66) ادراک فرآیند کسب اطلاعات از محیط اطراف توسط انسان است. در ادراک شیء محرک یا رویداد در خارج از مشاهده گراست اما در ادراک محیط، ادراک کننده خود جزئی از محیط مورد مشاهده محسوب می‌شود و با رفتار و حرکت خود در فضا نقش موثری در تعریف حدود و دیگر ویژگی‌های آن می‌یابد. (Shahcheraghi, 2015: 130) نمودار ۱ لایه‌های ادراک را نشان می‌دهد.

نمودار ۱: لایه‌های ادراک

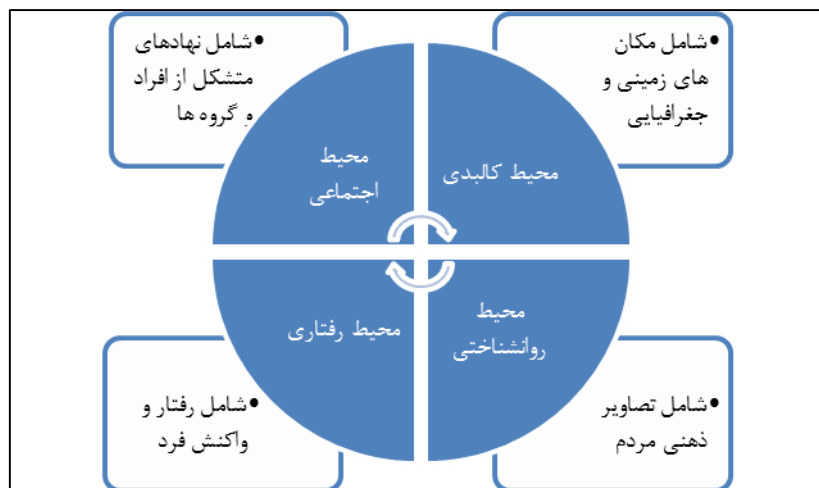
Source: Research Findings, 2020

مفهوم محیط

نظر به اینکه، کلید هر تعریفی از محیط، در این نکته نهفته است که، محیط دارای ویژگی «احاطه‌کنندگی» است. این ویژگی منجر به ایجاد مشکلات مفهومی و اصطلاح‌شناختی در فهم معانی‌ای می‌شود که هنگام استفاده از واژه محیط بدان داده می‌شود (Porteous, 1977) «همه محیط‌ها منعکس‌کننده قالب ذهنی و نظم‌دهی و به عبارتی، روند‌های ضد بی‌نظمی در گروه‌های انسانی اند» (Rapoport, 2003: 91). با توجه به اینکه در کل دو گونه محیط داریم: محیط طبیعی که تحت تاثیر موقعیت جغرافیایی، توپوگرافی و جنسیت خاک و گونه‌های گیاهی و جانوری و ... می‌باشد و محیط انسان‌ساخت که با توجه

به فرهنگ و سلیقه و باورها و سنت‌ها و اجتماع و اقتصاد مردم ساخته می‌شود؛ که می‌توانیم براساس گفته‌های جان لنگ، ارتباط انسان با محیط را در چهار محیط بررسی کرد که در نمودار ۲ آورده شده است.

نمودار ۲: تحلیل محیط

Source: Research Findings, 2020

روانشناسی و ادراک محیطی

بنابر نظر کریک (Craik, 1970) روان‌شناسی محیطی مطالعه روان‌شناختی رفتار انسان به گونه‌ای است که به زندگی روزمره او در محیط کالبدی مرتبط باشد. همان‌گونه که از این تعریف مستفاد می‌شود روان‌شناسی محیطی رابطه انسان با محیط کالبدی و تاثیرات این دو بر یکدیگر را به گونه‌ای مورد بررسی قرار می‌دهد که ارزش‌ها، نگرش‌ها و احتیاج‌های او مورد توجه قرار گیرد و به موضوعاتی که در تشریح رفتارهای مردم نقش اساسی دارند مانند ادراک، شناخت و رفتارهای فضایی پردازد (Motlabi, 2001: 55).

مفهوم محیط در بوم‌شناسی

مفهوم محیط در این رویکرد، شامل مکانی می‌شود که بتوان آن را جدا و مشخص نمود، به‌عنوان نمونه مکانی مانند یک دریاچه یا یک منطقه کوهستانی. مکان شهری هم به‌همین ترتیب یک محیط شخصی است. محلات و مناطق شهری به‌همان محیط طبیعی تشبیه می‌شوند. فرض بر این است که جریان‌های طبیعی، رقابت و تنازع بقاء در محیط شهری نیز وجود دارند؛ مثلاً گیاهان برای دستیابی به نور، آب و خاک با هم رقابت می‌کنند، حیوانات هم برای مواد غذایی و آب رقابت می‌کنند. چون منابع طبیعی کمیاب است، رقابت و کشمکش مداوم وجود دارد. در محیط شهری این رقابت به رقابت اقتصادی تبدیل می‌شود. تقسیم کار در جامعه نوعی از انطباق است به‌طوری که افراد یک حرفه، همانند یک نژاد انحصار فعالیت‌هایی را که برای جامعه ضروری است، در اختیار می‌گیرند و خواسته‌های خود را به دیگران تحمیل می‌کنند و به این ترتیب، بقای خود را تضمین می‌نمایند (Momtaz, 2000). محیط پایدار از منظر بوم‌شناختی محیطی است که سامانه‌های زیستی اصلی محیط در آن به کار گرفته شده و تداوم دارد (Asadi, 2007: 59). حث پیرامون محیط‌شناسی و معماری منظر و ارائه راهکارها و روش‌های معماری منظر مبتنی بر

بوم‌شناختی

بدون تردید یکی از جدی‌ترین ارزش‌ها و رویکردهای معماری منظر که به مسائل محیط‌شناسی می‌پردازد را بوم‌شناسی منظر می‌گویند. رویکردی که می‌تواند علاوه بر طراحی و برنامه‌ریزی در ساخت و ساز و مراقبت از زمین نیز، عملی شود. اهداف طراحی و برنامه‌ریزی منظر بوم‌شناسانه در برنامه‌ها و طرح‌های خلاق تکامل نیازهای انسان با توجه به محافظت،

نگهداری و بازسازی میراث طبیعی و سلامت محیط است؛ اما در واقع بوم‌شناسی منظر را می‌توان مطالعه و استفاده از اطلاعات مربوط به الگوها و فرآیند‌های بوم‌شناسی و چگونگی تداخل آن‌ها با شکل زمین در مقیاس‌های مختلف دانست. الزاماتی چون تعیین محدوده مورد تحلیل، اجزای مورد توصیف، حد تفکیک و اندازه و سرعت تغییر منظر برای تحلیل موفقیت‌آمیز عنوان می‌گردد. در اینجا به ارائه نمونه‌هایی از معماری می‌پردازیم که اولاً از دیدگاه استفاده از مصالح با توجه به آب و هوای منطقه و تنظیم شرایط محیطی، مناسب‌ترین معیار و میزان مورد عنایت قرار گرفته و از طرفی این مصالح بوم‌آورد علاوه بر تأمین نیازهای ساخت و ساز منطقه نقش قابل ملاحظه‌ای در پیشگیری از ورود مصالح غیر بومی به منطقه داشته و در برابر پیشنهاد تولید فرم‌های غیر بومی و بیگانه نیز مقاومت می‌کند که این واکنش خود عاملی بر پایداری معماری منظر است؛ چرا که این الگوها (الگوهای بومی)، امکان تولید فرم‌هایی سازگار و مناسب را در برقراری تعادل پویا با سیستم فراهم می‌نماید و ثانیاً نظر به اینکه سازگاری و هماهنگی هوشمندانه بین فرم، مصالح و منظر طبیعی را بوجود می‌آورد. نقش موثری در پایداری و اقتدار معماری منظر ایفا نموده که می‌تواند از مولفه‌های موثر بوم‌گرا به منظور دستیابی به ادراک و شناخت محیط باشد. جدول ۲ تحلیل شاخصه‌های ادراک بوم‌گرا و عناصر آن‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۲: تحلیل شاخصه‌های ادراک بوم‌گرا و عناصر آن‌ها

نمونه‌های موردی			انواع ادراک بومی	لایه‌های ادراک
			ادراکات محیط بوم‌آورد	عملکردی
استفاده از مصالح بوم‌آورد: خشت و برگ گیاهان	استفاده از مصالح بوم‌آورد: چوب	استفاده از مصالح بوم‌آورد: سنگ	خود بسندگی	
			ادراکات فرهنگی محیط	معنایی - عملکردی
روستای مرنجاب ایجاد تضاد رنگی با استفاده از تاق‌های تزیینی در بدنه ساختمان	گیلان استفاده از عناصر تزیینی در تراس‌خانه و ایجاد رنگ‌بندی متناسب	بندر هرمز ایجاد تصاویر فرهنگی، توسط خاک‌رنگی بومی	تأثیر زیباشناسی و رنگ در فرهنگ بومی	
			ادراکات اقلیمی	عملکردی
شنانشیل: ورود نور و باد به فضای درونی همراه با حفظ	بادگیر:	پنجره‌های مشبک:	الگوی طراحی مناسب و استفاده از انرژی باد	

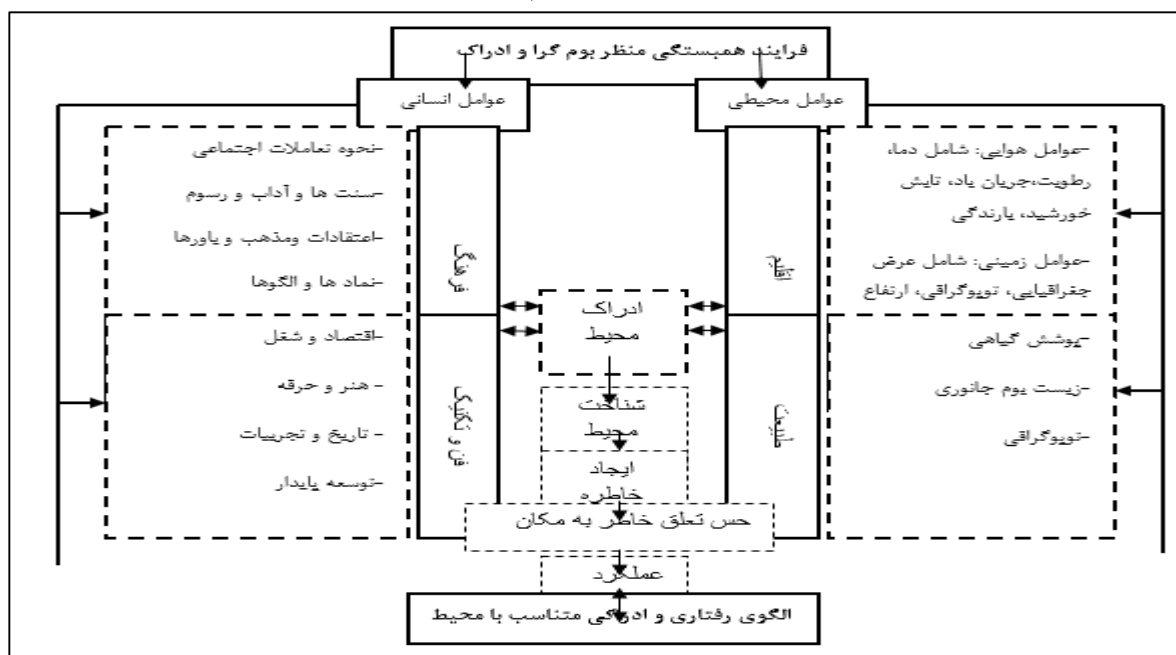
<p>محرمیت در معماری بومی سواحل خلیج فارس به عنوان حلقه‌ای از برونگرایی و درونگرایی</p>	<p>ورود باد مطلوب به فضای درونی با حفظ شاخصه و نماد شهری گرم و خشک</p>	<p>ورود نور و باد به فضای درونی همراه با حفظ محرمیت و الگوهای بومی</p>	<p>ادراکات آسایش محیط</p>
			<p>عملکردی</p>
<p>گنبد: عنصری جهت ایجاد سایه در سقف و خنک کردن محیط داخلی در اقلیم های گرم و خشک</p>	<p>پالکانه: پنجره ای پیش آمده همراه با نقوش گوناگون گره سازی و شیشه های رنگین جهت تأمین نور کافی و ایجاد سایه جهت آسایش.</p>	<p>سایاط: جهت آسایش و پدید آوردن سایه و جایگاهی خنک برای رهگذران که از عناصر زیست بوم های گرمسیر و کویری می باشد.</p>	<p>ایجاد سایه جهت آسایش محیطی</p>
			<p>ادراکات حسی فضا</p>
<p>پنجره های ارسی: انتقال نور به مقدار کافی و تأثیر روان شناختی رنگ ها بر انسان، محدود کردن دید از بیرون به درون و ایجاد محرمیت، انتقال صوت یا رزونانس توسط زوایای گره های ایجاد شده در پنجره</p>	<p>دیوار های مشبک: بوجود آوردن فضای بصری مطلوب توسط سایه های متنوع و زیبا و ارتباط محدود با فضای درون و برون</p>	<p>هورنو: جهت ایجاد روشنایی و تهویه در سقف، به گونه ای که فضای مکث و حس رهایی را برای فرد ایجاد می کند.</p>	<p>حسی</p> <p>حضور و اهمیت نور در فضا</p>
			<p>ادراکات منظر</p>
<p>حیاط مرکزی: تسلط بر منظره درونی (درونگرایی)</p>	<p>رواق: فضای سرپوشیده نیمه باز که ارتباط با فضاها درون و برون را عملی می سازد.</p>	<p>تراس: تسلط بر منظره بیرونی (برونگرایی)</p>	<p>حسی-معنایی</p> <p>نوع ارتباط با منظر</p>

.Source: Research Findings, 2020

فرایند شکل دهنده به منظر بوم گر

در منظر بوم گرا دو عامل انسانی و محیطی نقش به سزایی دارند که مجموعه ی فرهنگ و فن و اقلیم و طبیعت، ادراکات محیط را می سازد که از طریق آن منجر به شناخت محیط می‌شود که می تواند با آن در تعامل بوده و حس آن مکان را دریافت نماید و متناسب با آن محیط، رفتار و عکس‌العملی در خور آن را شکل دهد. نمودار ۳ تحلیل فرایند شکل‌گیری منظر بوم گرا و ارتباط آن با ادراک محیط

نمودار ۳: تحلیل فرایند شکل‌گیری منظر بوم گرا و ارتباط آن با ادراک محیط

.Source: Research Findings, 2020

مورد مطالعه (بندر کنگ)

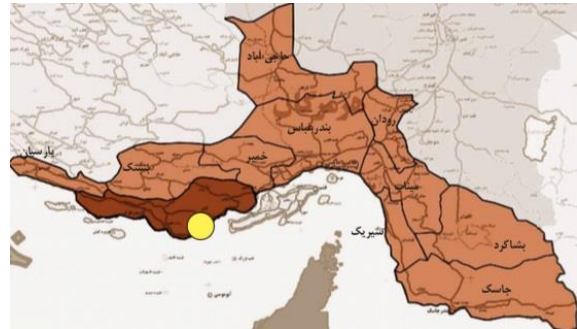
بندر کنگ، یکی از بنادر تاریخی و باستانی خلیج فارس است. فاصله بندر کنگ تا بندرعباس ۱۶۵ کیلومتر است و در حال حاضر فاصله چندانی بین بندر کنگ و بندر لنگه وجود ندارد، به گونه‌ای که این دو بندر به هم چسبیده اند. بندر کنگ بین مختصات جغرافیایی ۵۴ ۵۳ طول شرقی و ۲۹ ۳۹ عرض شمالی واقع شده و ارتفاع آن از سطح دریا بین ۸ تا ۱۰ متر است و مساحت آن ۵ کیلومتر مربع می‌باشد. از لحاظ اقلیمی در منطقه گرم و خیلی مرطوب با میانگین سالانه درجه حرارت ۲۶ درجه سانتی‌گراد واقع شده است. بندر کنگ در حال حاضر دارای حدود ۱۹۲۱۳ نفر جمعیت می‌باشد. بافت ارگانیک بندر کنگ شامل مجموعه ای از گذرهای اصلی، کوچه های فرعی، فضاهای باز کوچک مقیاس و مساجد محلی است. ارتباط فضایی این اجزا با خلیج، ساحل و جاده های پیرامونی ساختار فضایی شهر را تشکیل می‌دهد. گذرهای اصلی عموماً با ساحل خلیج در ارتباط هستند. در رسیدن این گذرها به ساحل معمولاً تعدادی قایق قرار گرفته است که نشان از معاش مردم و وابستگی آنها به دریا در زمینه ماهیگیری دارد که تاثیر مستقیمی بر شکل‌گیری گذرها و ساختار شهر داشته است. در راستای این گذرها می‌توان مساجد محله ای و فضاهای باز کوچک مقیاسی که جهت انجام فعالیت های اجتماعی و مشارکتی بوده را مشاهده کرد. همچنین از لحاظ اقلیمی، کوچه ها مستقیماً با ساحل خلیج ارتباط داشته و عمود بر ساحل می‌باشند که موجب می‌شود نسیم دریا به درون بافت نفوذ یابد و تهویه بافت صورت گیرد و از میزان رطوبت موجود در گذرها بکاهد. یکی از آثار معماری سنگی ارزشمند شهر تاریخی بندر کنگ مسجد دو محرابه است. این بنا در ضلع غربی و بر روی هسته شهر قرار دارد و دارای دو طبقه مجزا و هر طبقه دارای یک محراب با مساحتی بالغ بر چهارصد و پنجاه و یک مترمربع در هر طبقه می‌باشد. در ساخت این مسجد از مصالح

سنگ های رسوبی و مرجانی با ملات ساروج استفاده شده و برای مسقف کردن این بنا از طاق چهار گرده پوش و تویزه های کمانی سنگی سوار بر ستون های قطور مربع شکل بهره گرفته اند. از دیگر بناهای مهم تاریخی، برج مدور داخل دریا در کنگ که از عمر این برج حدوداً ۹۰۰ سال میگذرد و حدود ۶۰ متر با ساحل دریا فاصله دارد. این برج از سنگ سیاه ساخته شده است که یکی از آثارهای باستانی بندر لنگه و کنگ به شمار می رود. شکل ۱ و ۲ به ترتیب موقعیت بندر کنگ و همسایگی آن را و نمودار ۴ ادراکات منظر بومی بندر تاریخی کنگ را نشان می دهد.

شکل ۲: همسایگی بندر کنگ

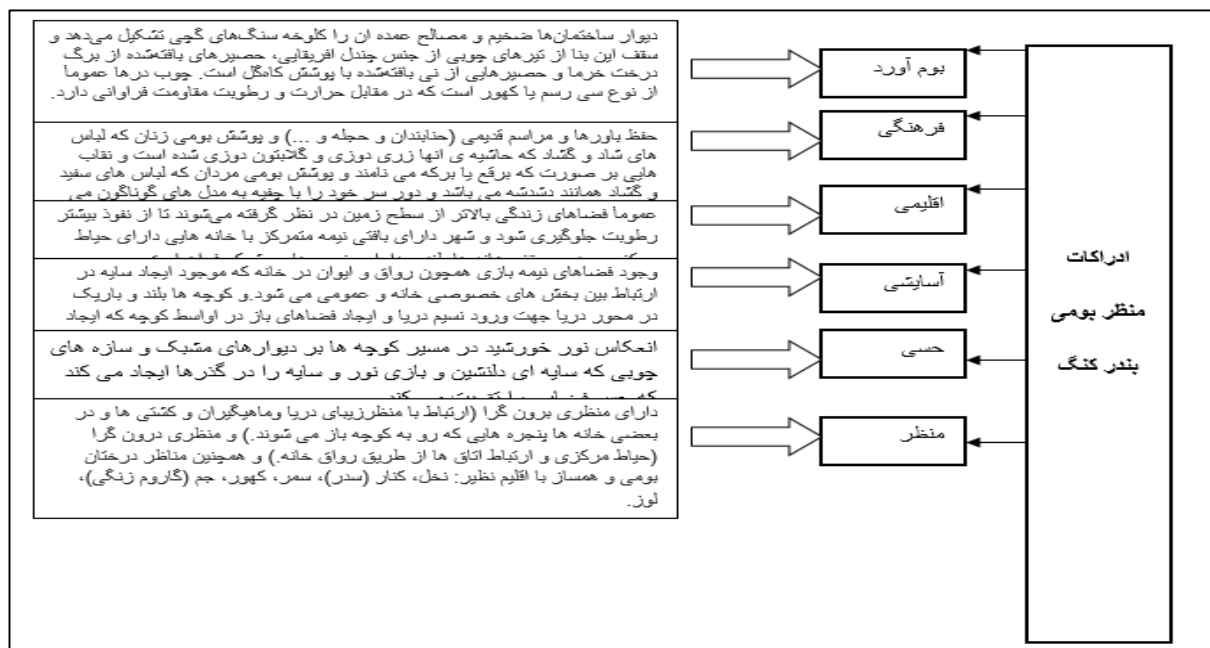

شکل ۱: موقعیت بندر کنگ

.Source: Research Findings, 2020

نمودار ۴: ادراکات منظر بومی بندر تاریخی کنگ

.Source: Research Findings, 2020

نتیجه گیری و دستاورد علمی پژوهشی

معماری منظر طراحی فضاهای خارج از منزل، نشانه‌های دیدنی و سازه‌ها برای دستیابی به نتایج زیست‌محیطی، اجتماعی- رفتاری یا زیبایی‌شناسی است. این کار شامل طراحی سیستماتیک و مهندسی عمومی سازه‌های مختلف برای ساخت و ساز و استفاده انسانی، بررسی شرایط اجتماعی، زیست‌محیطی و خاک موجود و فرایندهای موجود در چشم‌انداز و طراحی مداخلات دیگر است که نتایج مطلوبی را ایجاد می‌کند. در بیشتر تعریف‌ها از معماری منظر و بیش از همه؛ بر تقویت ارتباط میان انسان و طبیعت و محیط تأکید شده‌است. همچنین به عنوان هنر و دانش تنظیم شرایط و زمینه‌سازی درک زیبایی و احساس خوشی و

آسایش در محیط‌های طبیعی و انسان‌ساخت، به ویژه در بخش وسیعی از فضاهای باز جوامع زیستی با تکیه بر برخی علوم پایه و مهندسی (نظیر بوم‌شناسی، زمین‌شناسی، گیاه‌شناسی و باغبانی، آب و سیویل است؛ لذا در این رشته و حرفه تلاش می‌شود در مقیاس‌های متفاوت از آمایش سرزمین تا فضاهای خرد، به ویژه به پایداری محیطی، فرایندها و زیبایی‌های بوم‌شناسی، پرداخت و آماده‌سازی زمین، نمایش خوانا و جذاب جلوه‌های محیط طبیعی و عناصر مهمی چون آب و گیاه در فضاهای باز توجه شود. بعلاوه، این رشته و تخصص نقش بسیار مهمی را در مدیریت بهره‌برداری، نگهداری و برقراری تعادل میان مجموعه عوامل و عناصر طبیعی و مصنوع در جوامع زیستی ایفا می‌کند

معماری منظر، هنر و علم و تحقیق، برنامه ریزی، طراحی، مدیریت، محافظت و ترمیم زمین است. طراحی منظر و محیط، فرایند آگاهانه سازماندهی، برنامه ریزی و ایجاد تغییرات فیزیکی در محیط و منظر و طراحی مکان‌ها است. منظر، پدیده ای است که ایمی - ذهنی و موجودی زنده و پویا است که از یک سو متأثر از انسان و نحوه ارتباط او با محیط و از سویی دیگر با تداعی خاطراتی که در زمان‌های طولانی در بستر آن روی داده است، بر ارتباط او با محیط تأثیر می‌گذارد و به دنبال آن، فرهنگ و تمدن آدمیان را تغییر می‌دهد. منظر، پدیده ای است که در دهه های اخیر به طور جدی وارد فضای علمی و حرفه ای شده و به دلیل همین نوپا بودن، چالش‌ها و سؤالات بسیاری در حوزه تعریف آن بوجود آمده است؛ سؤالاتی کلیدی همچون این مسئله که در واقع تعریف معماری منظر چیست و پروژه های منظر به کدام پروژه ها گفته می‌شوند. از سویی دیگر به دلیل خاصیت میان رشته ای آن، تعریف مرز معماری منظر و طراحی شهری چالش برانگیز و قابل بحث است. با شنیدن نام منظر در وهله اول به احتمال زیاد، مفهوم فضای سبز و حضور قطعی آن در ذهن عموم تداعی می‌شود؛ لذا از دیگر مسائل مورد بحث در این زمینه، حد ارتباط و پیوستگی منظر با محیط‌زیست و طبیعت و نحوه ارتباط آن‌ها با یکدیگر است. ادراک و شناخت انسان از محیط بر اساس یک رابطه دو سوی بین انسان و محیط شکل می‌گیرد. نحوه ادراک محیط یکی از مباحث مفاهیم کلیدی در حوزه روانشناختی محیط است. از آنجا که حواس انسان مسئول برقراری ارتباطی بین انسان و محیط پیراموناوست، امکانات خاص خود را دارد. لذا نمی‌توان بدون توجه و اشراف کافی به فرایند ادراک و چگونگی آن مبادرت به یک طراحی مناسب برای انسان کرد. از سوی دیگر تبیین فرایندهای رفتار با یک مفهوم کلی یا طرح واره ذهنی هدایت می‌شود.

-منظر بوم‌گرا، جلوه گاه فرهنگ‌ها، باورها، اقلیم‌ها و انرژی‌های حیات بخش انسانی در بستر طبیعت است.
- زندگی انسان تحت تاثیر دو عامل کلی انسانی و محیطی بازمی‌شود که در عامل انسانی مواردی همچون نوع فرهنگ، آداب و رسوم و عقاید و ... عوامل محیطی همچون گونه های گیاهی و جانوری، توپوگرافی زمین، وضعیت جغرافیایی محل و ... قرار گرفته است و محیط پیرامون ما با این موارد ادراک شده و شناخته می‌شود.

-ادراک محیط فقط از طریق حواس پنج گانه انسان نیست بلکه عوامل دیگری در شناخت و ادراک محیط تاثیر گذار است: از جمله: حس زیبایی شناسانه، ادراک رنگ، نوع پوشش لباس و حتی نوع زبان و غذاهای مخصوص آن منطقه.
- لایه های ادراک را می‌توانیم به سه لایه ی اصلی ادراک حسی، ادراک عملکردی و ادراک معنایی (که واسط بین دو ادراک حسی و عملکردی می‌باشد) تقسیم کرد.

-ادراکاتی همچون محیط بوم آورد و اقلیم و آسایش فضایی جزئی لایه های عملکردی ادراک محیط قرار می‌گیرند.
- ادراکاتی که بر اساس حواس پنج گانه بدون نیاز به شناخت محیط و قدرت تمایز و تشخیص صورت می‌گیرد را جزء ادراکات حسی محسوب می‌کنیم. مثل: مسائل زیبایی شناسی، روان شناسی رنگ و فرم، مسائل پیرامون نور و طبیعت و ...
-ادراکاتی همچون منظر که ترکیبی از عناصر طبیعت و ساخته ی هندسه وار و منطقی فضااست؛ ترکیبی از نوع ادراک حسی - معنایی است.

- ادراکاتی همچون فرهنگ، الگوها و باورهای فرهنگی که ترکیبی از نحوه‌ی عملکرد انسان و مفهوم نمادهای انسانی- بومی محیط است؛ ترکیبی از نوع ادراک معنایی - عملکردی است.

- منظر بوم گرا نقطه‌ی عطفی برای پایداری محیط و انسان بوده و تعاملی متعادل با حضور در آن مکان را برایمان رقم می‌زند. -منظر بومی، منظری پایدار و اجتماعی است که ارزش‌های فرهنگی را نیز دربر می‌گیرد.

- References

- Arnheim, Rudolph, (2003), *The Dynamics of Architectural Forms*, translated by Mehrdad Qayyumi Bidhendi, Tehran: Iranian Academy of Arts.
- An Trapp, Lori, (1999), *Legitimizing Local Knowledge: Scientific Collections or Empowering Third World People*, translated by Ebrahim Hassanpour Ahani Dashti, in *The Application of Indigenous Knowledge in Sustainable Development*, compiled by Mohammad Hossein Emadi and Esfandiar Abbasi, Tehran: Rural Issues Research and Study Center of the Ministry of Jihad Sazandegi.
- Asadi, Abolfazl, (2007), *In Search of Sustainable Iranian Architecture*, Master Thesis, Mashhad: Islamic Azad University, Mashhad Branch.
- Ansari, Ura, (2004) *Derrida's views and ideas on Eri architecture*, Zoo Magazine, Ura 18, 49-60.
- Irvani, Mahmoud, Khodapnahi, Mohammad Karim, (1992), *Psychology of Emotion and Perception*, Tehran: Samat Publications, 8th Edition, 2004
- Barati, Nasser and Soleimannejad, Mohammad Ali, (2011), *Perception of stimuli in a controlled environment and the effect of gender on it*, Bagh-e Nazar, No. 17, pp. 19-29
- Bouzarjomehri, Khadijeh, (2003), *Indigenous knowledge in sustainable rural development*, Zahedan: Geography and Development Quarterly.
- Rapoport, Emas, (2003), *The Cultural Origins of Architecture*, translated by Sadaf Al-Rasoul and Afra Bank, Khayal 8, 56-97.
- Sanozian, Javier, (2010), *Biological Process Architecture*, Translated by Saman Sadeghi, Tehran: Parham Naghsh Swafeld, Simon, (2016), *Theory in Landscape Architecture*, Translators: Mohsen Feizi, Mehdi Khakzand and Sinarzaghi, Shahid Rajaei University
- Shahcheraghi, Azadeh and Bandar Abad, Alireza, (2015), *Enclosed in the Environment: Application of Environmental Psychology in Architecture and Urban Planning*, Tehran: University Jihad Organization.
- Shahbazi, Majid and Torabi, Zohreh, (2014), *Comparison of redefining and re-application of tradition in contemporary Iranian and European architecture*, Quarterly Journal of City Identity, 19,35-48
- Cohen, Bruce, (2009), *Fundamentals of Sociology*, translated by Gholam Abbas Tavassoli and Reza Fazel, Tehran Golrokh Nodehi, Shamin, (2012), *Behavioral Camp, Basic Unit for Environmental Analysis.*, Tehran: Armanshahr.
- Lang, John, (1987), *The Creation of Architectural Theory (The Role of Behavioral Sciences in Environmental Design)*, translated by Alireza Einifar, Tehran: University of Tehran Press, Second Edition, 2004.
- Mortazavi, Shahrnaz, (2001), *Environmental Psychology and its Application*, Tehran: Shahid Beheshti University Press.
- Motalebi, Ghasem, (2001), *Environmental Psychology: A New Knowledge in the Service of Architecture and Urban Design*, Journal of Fine Arts, University of Tehran Press, No. 10.
- Mumtaz, Farideh, (2000), *Sociology of the city*, Tehran: Joint Stock Company.
- Noor Mohammadi, Susan, (2009), *Understanding the nature of architectural space by considering the similarity of space in indigenous settlements*, PhD thesis in architecture. Tehran: Faculty of Architecture, Fine Arts Campus.
- Bell, s. (2012). *landscape: pattern, perception and process*. routledge
- Benjamin, W. (2002), *Louis-Philippe, or the interior*, in *Rethinking Architecture*, Leach, Neli. (ed), pp.35-6, Routledge
- Botequilha L.A.& Ahern, J. (2002). *applying landscape ecological concepts and metrics in sustainable landscape planning, landscape and urban planning*, 59,65-93. its also available online at: www.elsevier.com/locate/landscape
- Cacciary, M. (1993), *Architecture and Nihilism: an the Philosophy of modern Architecture*, translated by: Sartarelli, Stephen, Yale University Press, New Haven & London
- Craik, K. H. (1970), *Enviromental Psychology*. In *New Directions in Psychology* 4, New York: Holt
- Gruen, J. Philip "Vernacular Architecture, in *Encyclopedia of Local History*, 3d edition, ed. Amy H. Wilson (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2017): 697-98
- Fewins, Clive. "What is Vernacular Style?". *Homebuilding & Renovating*. Retrieved 23 May 2019

- Makhzoumi, J. & Pungetti, G. (1999). *Ecological landscape Design and Planning: The Mediterranean Context*, E & FN Spon, London and New York
- Mallgrave, Harry Francis, 2005, *Modern Architectural Theory: A Historical Survey, 1673~1968*, Cambridge University Press
- Mohd, Ali Kamaruddin. (1893), *A Vanishing Heritage: The Old Traditional Malay House*, Skudai: Universiti Teknologi Malaysia Press
- Neisser, Ulrich, (1977), *Cognition and Reality*. San Francisco: Freeman
- Oliver, Poul, (2003), *Dwellings: The Vernacular House Worlds Wide*. New York: Phaidon Press
- Penny, R., Andersen, (2001), *Gender and Indigenous Knowledge LK&D M*, Article
- Porteous, J.D., (1977), *Environment and Behavior: Planning and Everyday Urban Life*. Reading, MA: Addison-Wesley
- Register, R. (1994). *Ecocities: Rebuilding Civilization*. Berkeley, CA: North Atlantic Books

Explaining the components of ecological landscape based on environmental perception patterns (Case study: Bandar Kong)

Mahya Ranjbaran

PhD Student, Department of Architecture, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran

Jamaluddin Mehdinejad Darzi¹

Dean of the Faculty of Architecture and Urban Planning, Associate Professor of Architecture, Shahid Rajaei University

Baqer Karimi

Vice Chancellor of Islamic Azad University, Bushehr Branch, Assistant Professor of Architecture, Islamic Azad University of Bushehr

Mahmoud Jamhiri

Assistant Professor of Azad University, Bushehr Branch

Abstract

Following the industrialization of cities and the advent of modern architecture, the pattern of construction has moved away from indigenous architecture, which has problems such as: moving away from nature, increasing energy consumption, moving away from the culture of the area, creating an unknown landscape and contrasting with the environment. And the disappearance of indigenous identity and its spontaneous architecture. Therefore, in this article, an attempt has been made to examine the important criteria in ecological architecture for understanding the environment and its perception, which can increase the sense of belonging to the place. The purpose of this study is the interaction of man and nature with respect to the region and the environment, as well as recognizing and strengthening the perception of the environment and landscape using ecological architecture and what is the need for this research; Man's current detachment from nature and cognition and perception of the environment, as well as the need to recognize the climate and other important criteria and design accordingly so that it can bring sustainable architecture and can create a connection and solidarity with the knowledge of space and sense of place. The way we can have a proper performance and behavior pattern in that environment. The research method in this research is based on a descriptive and analytical approach, which has been studied through data collection tools, library and documentary studies, and visual intuition by analyzing logical reasoning. In this research, we finally reach a model in which culture and technology (from human factors), nature and climate (from environmental factors) are important issues in understanding and perceiving the environment, which includes a coherent relationship and fully includes how Human behavior is in that environment. Also, by examining a case study (Bandar Kong) with the characteristics of ecological perception and their elements, we come to an analysis of the effective model in the perception of the indigenous landscape of Bandar Kong.

Keywords: Perception, Ecology, Environment, Landscape, Kong Port

¹ . (Corresponding Author): mahdinejad@yahoo.com